

פְּרֻשַׁת דְּבָרִים

עַל פִּי ה'

■ מול האומות

בכל מאה ועשרים שנותיו של משה רבנו שהיו רצופות אומץ לב מנהיגותי מאין כמוהו, לא ידע יראה ופחד מכל בן אנוש, מלבד שעה אחת קודם המלחמה מול עוג מלך הבשן:

”וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֵל תִּירָא אֹתוֹ, כִּי בִיָּדִי נִתְּנִי אֹתוֹ...” (דברים ג, ב)

זה מפתיע שמשה רבנו היה צריך חיזוק מיוחד, על אף ההוראה הברורה שיצאה מפיו לעם ישראל בציווי ה':

”וַאֲמַר אֲלֵכֶם, לֹא תַעֲרָצוּן וְלֹא תִירְאוּן מֵהֶם. ה' אֱלֹהֵיכֶם הֵהָלֵךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלָּחֶם לְכֶם...” (דברים א כט-ל)

כדי להבין מה קרה במלחמת עוג, עלינו לפרוש יריעה רחבה הנוגעת לכל סיפור מלחמות ישראל בכניסתם לארץ.

עם ישראל עומד בשערי הכניסה לארץ ישראל, ומתייצב מול עמי האזור אשר בעבר הירדן המזרחי של ארץ ישראל. העמים האלה כוללים את **אדום, מואב ובני עמון** ומעליהם שני מלכי האמורי – **סיחון ועוג**.

משה רבנו מקבל הנחיות מפורטות מאת ה' כיצד להתנהג מול כל אחת מאומות אלה, ומבצע אותן בדיוק נמרץ. רק צירופן של שתי פרשות בתורה 'חוקת' בספר במדבר ופרשת 'דברים' הפותחת את ספרנו, יתנו לנו תמונה מלאה על מה שהתרחש.

נפתח בְּאָדוּם.

כאן הייתה אזהרה חמורה, שלא להתגרות בבני עֲשׂוֹ ולא להילחם בהם. ה' מכריז מפורשות שהר שעיר ניתן בירושה לעֲשׂוֹ ואל להם לישראל לצפות כי תינתן להם בו דריסת רגל:

”וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי... אַתֶּם עֹבְרִים בְּגְבוּל אַחֵיכֶם בְּנֵי עֲשׂוֹ הַיְשָׁבִים בְּשַׁעִיר... אֵל תִּתְּגְרוּ בָּם כִּי לֹא אֶתֶן לָכֶם מֵאֲרָצָם עַד מִדְרֶךְ כַּף רִגְלִי, כִּי יִרְשֶׁה לְעֲשׂוֹ נִתְּתִי אֶת הָר שִׁעִיר.”

(דברים ב, ב; ד-ה)

להנחיה זו צורפה הנחיה נוספת, המסדירה את ההתנהלות הכלכלית:

”אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בַּכֶּסֶף וְאֲכַלְתֶּם, וְגַם מֵיָם תִּכְרוּ מֵאֲתָם בַּכֶּסֶף וְשִׁתִּיתֶם.”

(שם, פסוק ו)

על הנחיות אלה מאת ה', אנו למדים מפי משה רבנו דווקא בפרשת 'דברים', בעוד שהביצוע המדויק פורט בפרשת 'חוקת':

”וַיִּשְׁלַח מֹשֶׁה מַלְאָכִים מִקֶּדֶשׁ אֶל מֶלֶךְ אֲדוֹם... נִעְבְּרָה נָא בְּאֲרָצְךָ, לֹא נֵעֲבֹר בְּשָׂדֶה וּבְכָרֶם וְלֹא נִשְׁתָּה מִי בְּאֵר, דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נִלְךָ לֹא נִטָּה יָמִין וּשְׂמֹאל עַד אֲשֶׁר נֵעֲבֹר גְּבוּלְךָ.”

(במדבר כ, יד; ז)

כאשר מלך אֲדוֹם מסרב, מוסיף משה ומשלים את בקשתו, בהתאם להנחיות ה':

”וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִסְלָה נֵעֲלֶה, וְאִם מִיָּמִיךָ נִשְׁתָּה אָנִי וּמִקְנֵי וְנִתְּתִי מִכְרָם, רַק אִין דְּבַר בְּרִגְלֵי אֶעֱבְרָה.”

(שם, פסוק יט)

שוב נתקלים בסירוב תקיף. בתגובה, עם ישראל עוקף את אדום בדרכו צפונה ונתקל במואב ובבני עמון. גם כאן נשמעת מפי ה' אזהרה תקיפה: לא לפתוח במהלכי מלחמה ולא להתגרות בהם.

גם את הדברים האלה שומע עם ישראל מפיו של משה רבנו:

”...וַיִּפְּן וַיַּעֲבֹר דֶּרֶךְ מִדְבַר מוֹאָב. וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֵל תִּצַר אֶת מוֹאָב וְאֵל תִּתְּגַר בָּם מִלְחָמָה, כִּי לֹא אֶתֶן לָךְ מֵאֲרָצוֹ יִרְשֶׁה...”

(דברים ב, ח-ט)

ההוראות האלה חזרו ונשנו גם ביחס לבני עמון:

”וַיִּדְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. אֶתְּה עֹבֵר הַיּוֹם אֶת גְּבוּל מוֹאָב אֶת עַר. וְקִרְבַּת מוֹל בְּנֵי עַמּוֹן אֵל תִּצַרְם וְאֵל תִּתְּגַר בָּם, כִּי לֹא אֶתֶן מֵאֲרָץ בְּנֵי עַמּוֹן לָךְ יִרְשֶׁה...”

(שם, פסוקים יז-יט)

עם ישראל – בהנחיית משה – מבצע את הוראות ה' ככתבן וכלשונו.

דְּבָרֵי שְׁלוֹם

אין זה מפתיע שכל צעד וכל מסע במדבר התנהל על פי ה'. שום מהלך צבאי או מדיני לא יצא לפועל ללא הנחיה מפורשת מאת ה':

"עַל פִּי ה' יִחַנוּ וְעַל פִּי ה' יִסְעוּ, אֶת מִשְׁמַרְתְּ ה' שְׁמְרוּ, עַל פִּי ה' בְּיַד מִלְּשָׁה".

(במדבר ט, כג)

הפסוק הזה מבטא את ההשגחה האלוקית הצמודה לאורך כל הדרך. דווקא משום כך, מפתיע מאוד המהלך המדיני בו נקט משה רבנו כלפי סיחון מלך האמורי. לכאורה, המהלך הזה סותר לחלוטין את ההוראה האלוקית, דבר שהוא מן הנמנע!

הנה ההוראה האלוקית ככתבה וכלשונה:

"וַיְדַבֵּר ה' אֵלַי לֵאמֹר: ...קוּמוּ סְעוּ וְעַבְרוּ אֶת נַחַל אַרְנוֹן, רְאֵה נִתְּנִי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן מֶלֶךְ הַשְּׁבוּן הָאֱמֹרִי וְאֶת אֶרְצוֹ, הִחַל רֶשֶׁת וְהִתְגַּר בּוֹ מִלְחָמָה".

(דברים ב, ז; כד)

ההוראה כאן היא ברורה ואינה משתמעת לשני פנים. על עם ישראל לפתוח במהלכי התגרות שיובילו למלחמה שתוצאותיה ידועות מראש. תחת התגרות, פותח משה במהלך פיוס מדיני, כפי שהוא עצמו אומר בסמוך לציווי ה':

"וְאֶשְׁלַח מַלְאָכַי מִמִּדְבַּר קְדְמוֹת אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ הַשְּׁבוּן, דְּבָרֵי שְׁלוֹם יֹאמְרוּ. אֶעֱבְרָה בְּאֶרְצְךָ בְּדֶרֶךְ בְּדֶרֶךְ אֵלַי, לֹא אֶסּוֹר יָמִין וּשְׂמֹאלוֹ. אֲכַל בֶּכֶסֶף תִּשְׁבְּרֵנִי וְאֲכַלְתִּי...".

(שם, פסוקים כו-כח)

מה פירוש "דְּבָרֵי שְׁלוֹם"? עושה רושם שהמהלך הזה הוא היפוכה הגמור של ההוראה האלוקית להתגרות מלחמתית בסיחון!

כיצד זה ייתכן שאת הנתון הזה מגיש משה לפני ישראל כחלק מדברי תוכחה רצופים על התנהגותם, בעוד שהוא עצמו לא שומר כביכול על הוראת ה'?

רש"י כותב: "אף על פי שלא ציווני המקום (הקב"ה) לקרוא לסיחון לשלום, למדתי ממדבר סיני...".

כלומר, משה מסביר שהוא למד זאת מצורת התנהגותו של ה' בבואו לתת תורה לישראל. בתחילה, ה' הציע אותה לבני עֲשׂו וישמעאל למרות שידע שהם לא יקבלו אותה.

גם הרמב"ן נזקק להסביר את הקושי הזה. הרמב"ן מפרש שהמהלך הזה ננקט לפני שה' הורה לו מפורשות להתגרות בו מלחמה.

על אף זאת לא סר הקושי הגדול. הרי בכל זאת, התורה הקדימה את הוראת ה' לביצועיו של משה!

עוד ראוי להזכיר את דבריו החדים והברורים של משה רבנו אל קורח ועדתו:

"...בזאת תדעו כי ה' שִׁלַּחְנִי לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל הַמַּעֲשִׂים הָאֵלֶּה, כִּי לֹא מִלְּבִי."

(במדבר טז, כח)

גם ה' מוסר עדות מפורשת על משה רבנו, שהוא נאמן לו באופן מוחלט:

"לֹא כֵן עֲבַדְתִּי מִשָּׁה, בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמַן הוּא."

(במדבר יב, ז)

איך האמירה "כִּי לֹא מִלְּבִי" מתיישבת עם פתיחת משה ב"דברי שלום" לסיחון?

■ על פי ה'

לפני שנתייחס לשאלה המרכזית הזו, נציין עוד עובדה תמוהה.

באיגרת השלום ששלח משה רבנו לסיחון מלך האמורי, הוא כולל נתון שלא היה:

"אֶעֱבְרָה בְּאַרְצָךָ בְּדֶרֶךְ אֲלֶיךָ, לֹא אֶסּוּר יָמִין וְשִׁמְאֹל. אֲכַל בַּכֶּסֶף תִּשְׁבְּרֵנִי וְאֲכַלְתִּי וַיִּמֵּם בַּכֶּסֶף תִּתֶּן לִי וְשִׁתִּיתִי, רַק אֶעֱבְרָה בְּרַגְלִי. כֹּאֲשֶׁר עָשׂוּ לִי בְנֵי עֲשׂו הַיֹּשְׁבִים בְּשִׁעִיר וְהַמּוֹאֲבִים הַיֹּשְׁבִים בְּעָרָם..."

(דברים ב, כז-כט)

דברי משה תמוהים מאוד. האם בני עשו היושבים בשעיר התירו לישראל לעבור דרכם?! נהפוך הוא! הרי הם סרבו בתוקף! -

"וַיֹּאמֶר: לֹא תַעֲבֹר! וַיֵּצֵא אֲדֹם לְקִרְאָתוֹ בְּעַם כְּבֹד וּבְיַד חֲזָקָה!

(במדבר כ, כ-כא)

וַיִּמְאַן אֲדֹם נִתֵּן אֶת יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגִבְלוֹ, וַיִּט יִשְׂרָאֵל מֵעַלְיוֹ."

מעניין שדווקא התמיהה הזאת תפתור לנו את בעייתנו המרכזית.

למעשה משה רבנו מתעתע בסיחון ומתגרה בו בלעג. אמנם על פניה נראית איגרתו של משה כאיגרת פיוס ושלום, אך מה בעצם היא אומרת? משה פונה לסיחון ואומר בערך כך:

הרשה לי לעבור רְגֵלִית בארצך בדרך ישרה ללא נטיות ימין ושמאל, וגם אשלם לך עבור שירותי מזון ומים כפי שעשו לי בני עֵשָׂו.
כלומר – כפי שהם סרבו לעשות.

במילים אחרות, בא נראה אותך מסרב כפי שהם סירבו. האם אתה מסוגל?!
אלו אינם דברי פיוס אלא דברי התגרות הפוגעים בכבודו של מלך סיחון. זהו אם כן, הביצוע המדויק של הוראת ה' למשה:

”הַחֵל רֵשׁ וְהִתְנַרְּ בּוֹ מִלְחָמָה!”

ההתגרות הזאת, היא אשר הקשתה את לבו של סיחון:

”...כִּי הִקְשָׁה ה' אֶל־לִהְיוֹת אֶת רוּחוֹ וְאָמַץ אֶת לִבּוֹ לְמַעַן תִּתְּנוּ בְיָדְךָ כַּיּוֹם הַזֶּה.”

(דברים ב, ל)

כלומר, ה' הקשה את רוחו באמצעות סדרת ההנחיות למשה, כשבמרכזם דברי ההתגרות.

זה מזכיר לנו את דברי התורה ביציאת מצרים:

”וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ וְרִדְף אַחֲרֵיהֶם...”

(שמות יד, ד)

ה' בעצמו מסביר כיצד הוא מחזק את לבו:

”וַיִּדְבֹּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת...”

וְאָמַר פְּרַעֲהוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִבְכִּים הֵם בְּאֶרֶץ סִנַּי עָלֵיהֶם הַמִּדְבָּר. וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעֲהוּ...”

(שם, פסוקים א-ד)

כלומר, ההנחיה לבני ישראל לשוב על עקבותיהם נועדה להטעות את פרעה לחשוב כי עם ישראל נבוך במדבר ללא הנהגה ושזהו הזמן לצאת ולתקוף. המהלך הזה, הוא בעצמו חיזוק לב פרעה.

גם כאן, הוראת ההתגרות היא מהלך טקטי שנועד לדחוף את סיחון לצאת לקרב.

אל תירא

מכאן נבוא אל פתרון שאלת הפתיח של המאמר:

”וַיִּנְפֹּן וַיַּעַל דָּרָךְ הַבֶּשֶׂן, וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ הַבֶּשֶׂן לְקִרְאֲתָנּוּ הוּא וְכָל עַמּוֹ לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי.”

וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֵל תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידָךְ נִתְּנִי אֹתוֹ וְאֵת כָּל עַמּוֹ וְאֵת אֶרְצוֹ...”.

(דברים ג, א-ב)

הדיווח הזה של משה לישראל מגלה כי אכן משה רבנו התיירא מפני עוג. התמיהה היא גדולה. הרי האמירה הזו נאמרה ברצף דברי התוכחה לישראל, ובכלל דברי התוכחה משה רבנו בעצמו מדגיש:

”וַאֲמַר אֲלֵכֶם, לֹא תַעֲרָצוּן וְלֹא תִירָאוּן מֵהֶם. ה' אֱלֹהֵיכֶם הֵהֱלִיךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלְחֶם לָכֶם, כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם.”

(דברים א, כט-ל)

איך זה ייתכן, שמשה רבנו המוכיח את ישראל שלא להתיירא ממלכי הארץ, פוחד בעצמו ממלך הבשן? התמיהה גדולה עוד יותר, מפני שזה מתרחש מיד אחרי המכה הנסית הניצחת שהנחית משה על סיחון מלך האמורי! מדוע ה' איננו נוזף במשה על חולשה זו?

התשובה לתמיהה הזו תלויה בעיון הכתובים. אנו רואים, כי בניגוד למלחמה מול סיחון מלך האמורי, לא קיבל משה רבנו כל הנחיה או הכנה מוקדמת למלחמה מול עוג מלך הבשן.

ראינו לעיל, כי מול אדום, מואב ובני עמון, ניתנה הוראה מוקדמת שלא לפגוע בהם. בסיחון הייתה הנחיה להתגרות בו מלחמה. כאן ביחס לעוג לא הייתה הנחיה כלל מאת ה'. זה אומר אולי, שמשה צריך לעקוף אותו ולהתקדם לעבר ארץ ישראל. מה שקרה בפועל היה, שעוג מלך הבשן בעצמו יזם את המלחמה מול עם ישראל ולא משה:

”וַיִּנְפֹּן וַיַּעַל דָּרָךְ הַבֶּשֶׂן, וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ הַבֶּשֶׂן לְקִרְאֲתָנּוּ הוּא וְכָל עַמּוֹ לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי.”

(דברים ג, א)

לפתע התגנב פחד ללבו של משה, שהרי הקב"ה אמר לו מפורשות:

”הַיּוֹם הַזֶּה אֶחָל תֵּת פְּחָדְךָ וַיִּרְאֲתָךְ עַל פְּנֵי הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם, אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן שִׁמְעָה וְרָגְזוּ וְחָלּוּ מִפְּנֵיךָ.”

(דברים ב, כה)

איך אחר כל זאת, מעז עוג מלך הבשן לצאת בגלוי למלחמה מול עם ישראל?
האם גם כאן יד ה' מאמצת את רוחו כפי שאימצה את רוחו של סיחון?

**”וְלֹא אָבָה סִיחֹן מֶלֶךְ חֹשְׁבוֹן הָעֲבָרָנִי בּוֹ, כִּי הִקְשָׁה ה' אֱלֹהֵיךָ אֶת רֹחוֹ וְאִמִּץ אֶת
לְבָבוֹ לְמַעַן תִּתֵּנוּ בְיָדְךָ כִּיּוֹם הַזֶּה.”**
(שם, פסוק ל)

זה לא ייתכן, כי בניגוד לסיחון, משה לא קיבל הוראה להתגרות בעוג מלך הבשן!
מצד שני, מול התקפה ישירה של עוג חייבים להתגונן ולהילחם. איך נלחמים ללא
הכוונה אלווקית? כיצד להילחם בענק כעוג מלך הבשן, בלי ליווי אלוקי צמוד עם
הבטחת ניצחון?

תחושת הסתר הפנים של ה' היא מקור היראה והפחד של משה.

לאור זאת, ברור למדי מדוע ראה משה לנכון לציין לעם ישראל את תחושת יראתו
בבואו להלחם בעוג. בכך הדגיש משה רבנו, כי הניצחון הפלאי והמכריע על סיחון
מלך האמורי לא גרם לו לגבהות לב ולא גרם לו לחשוב שכוחו ועוצם ידו עשה לו
את החיל הזה. שרשרת הניצחונות על מלכי כנען תלויה בסיוע האלוקי ממרום,
ויש להבטיח שלא לעבור על מצוות ה' כדי שימשיך להתהלך בקרב מחנה ישראל.
זהו גם הטעם להסתר הפנים הרגעי שנעשה כדי לחזק את הצורך בשמירת הקשר
הרצוף בין עם ישראל לבין הקב"ה ובפרט במערכות ישראל.
כאשר הושגה מטרת הסתר הפנים, חודש הקשר הנבואי:

”וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֵל תִּירָא אֶתוֹ, כִּי בְיָדְךָ נִתְּתִי אֹתוֹ וְאֵת כָּל עַמּוֹ...”
(במדבר כא, לד)

■ לא חֲסִרְתָּ דָבָר

כתבנו לעיל, שאימוץ לבבו של סיחון והקשחת רוחו התבצעו באמצעות דברי
ההתגרות של משה בהתאם להנחיה האלוקית. כלומר, הקב"ה מוביל טכסיסי
מלחמה באמצעות שליחיו הנביאים ובאמצעות עם ישראל.
כמו כן, הקב"ה מצייד את עם ישראל ואת מנהיגיו בתבונה ובעוז הנדרשים לקדם
את היעדים שהוא קבע. נוסף ונבסס את שיטת החשיבה הזו, ונתבונן בפסוקי
ההנחיה האלוקית מול אָדוֹם:

”אֲכַל תִּשְׁבְּרוּ מֵאֲתָם בַּפֶּסֶף וְאֲכַלְתֶּם, וְגַם מִיָּם תִּכְרוּ מֵאֲתָם בַּפֶּסֶף וְשִׁתִּיתֶם.”

כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בִּרְכֶךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָךְ, יָדַע לְכַתֵּב אֶת הַמִּדְבָּר הַגָּדֹל הַזֶּה, זֶה אֲרַבְעִים שָׁנָה ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ לֹא חִסְרָת דְבָר." (דברים ב, ו-ז)

הביטוי "לא חסרת דבר" נראה נוגד לחלוטין את הפתיח. אם עם ישראל לא חסר דבר, לשם מה הוא זקוק לרכוש מוצרי מזון ושתייה? התשובה מונחת בתוך הפסוקים המופלאים הללו:
"כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בִּרְכֶךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָךְ..."

כלומר, העובדה שיש לך כסף לקנות דברי מאכל ומשקה היא ברכת ה'. אם יש לך אפשרות לרכוש דבר מה, הרי זה כאילו אינך חסר דבר! התובנה הזאת משליכה על כל יחיד ויחיד.
חשיבה זו שה' צריך להביא כל פריט לפתח ביתו של אדם, היא תפיסה מוטעית. ה' מספק חיים, חכמה, כח וכישרונות. בתכונות האלה צריך כל אחד ואחד להשתמש כדי להשיג את כל הנדרש. זה נקרא "לא חסרת דבר".
כל זה נכון בתנאי אחד ויחיד:

"וְזָכַרְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כִּי הוּא הֵנִיחַ לְךָ פֶּה לַעֲשׂוֹת חֵיל..." (דברים ח, יח)

ה' נותן את הכוח ובאמצעותו האדם עושה את החיל. אם ה' יעשה את הכל בשביל האדם עד הפרט האחרון, לשם מה הוא צייד אותו בכישרונות ובכוח? מכאן דיוקם המופלא של חז"ל:

"...ה' רָעִי לֹא אֶחְסֶר" (תהילים כג, א) - זהו שאמר הכתוב 'כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בִּרְכֶךָ', יכול אפילו אתה יושב ובטל? תלמוד לומר 'בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדָךְ'. אם עושה אדם - מתברך. ואם לאו - אינו מתברך". (ילקוט שמעוני, תהילים כג)

כלומר, לא חסרת דבר ממה שה' הכין עבורך, כדי שאתה תפעל ותתברך במעשה ידיך.

